

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора філософських наук,
професора, професора кафедри журналістики та реклами Державного
торговельно-економічного університету**

Добродум Ольги Вікторівни

на дисертацію

Мринської Наталії Олександрівни

**«Мужність бути особистістю в ситуації інвалідності
(екзистенціальні та соціокультурні аспекти)»,**

**поданої до захисту на здобуття наукового ступеня
доктора філософії PhD зі спеціальності 033 філософія**

Актуальність теми дисертаційного дослідження Мринської Н.О. «Мужність бути особистістю в ситуації інвалідності: екзистенціальні та соціокультурні аспекти» заслуговує особливої уваги. Тема пов'язана з сучасними подіями у нашій країні, що робить її безперечно вчасною та над актуальною. Неможливо залишитись відокремленим від теми інвалідності в сучасному суспільстві України. Те, що тема дослідження пов'язана з самою дисертанткою, з її екзистенціальним досвідом інвалідності та розкриває проблематику не тільки на теоретичному рівні, але і на емпіричному – актуалізує дослідження. Україна, яка планує вхід до Євросоюзу, повинна змінити ставлення до інвалідності не тільки на соціальному рівні, але і створити свою теоретичну базу досліджень в цьому напрямку. Саме це дослідження може слугувати базисною точкою, тому що поєднання теоретичних та практичних застосувань пропонується людиною з інвалідністю. Актуальність теми також обумовлена початком повномасштабної війни з РФ. Війна, безперечно, створює невіправні наслідки для людини після бомбардувань та запеклих боїв на фронті. Набута інвалідність стає суспільною проблемою. Авторка визначає

цінність дослідження, яке спроможне вирішити питання як для соціуму, так і для самої людини з інвалідністю. Розуміння проблематики інвалідності створює гармонію в суспільстві, а розглянуті питання та відповіді на них у дослідженні, спонукають пізнавати цінність життя. Саме необхідність прийняття нетипової людини, та розуміння її внутрішніх суперечок, актуалізує проблематику інвалідності на тлі війни.

Мета дослідження, яку авторка визначає як концептуалізацію «феномену мужності бути особистістю в ситуації інвалідності» (с. 19), і відповідні завдання до мети дослідження, побудовані логічно і послідовно.

Методологічна базою є герменевтичний, компаративістський та діалектичний методи, особлива увага приділяється використанню метаантропологічної методології. Вибір підходів створює мультиметодологічний методологічний підхід, що впливає на отримання положень наукової новизни, що в повній мірі обгрунтовані та достовірні в результатах дослідження.

Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів та підрозділів в них, висновків та списку використаних джерел.

В першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження», авторка поетапно розгортає та досліджує теоретичну базу на основі історичних документів, філософських думок. Відокремлює поняття дослідження та формує методологічні підходи. Все це доцільно обгрунтовує подальші кроки дослідження.

У підрозділі 1.1. «Проблема інвалідності у європейській філософії в контексті мужність бути особистістю», дисертантка аналізує ставлення до інвалідності у різні часові проміжки, спираючись на філософські погляди тих часів (с.29-39). На основі аналізу зроблені висновки, що ставлення до інвалідності у різні часи, хронологічно розвивалися від агресивного у Античності

часи, до милосердного у Середньовіччі. Паралельно розглянуто поняття мужності, яка трансформується від сміливості до мужності духу.

У підрозділі 1.2. «Осягнення феномену інвалідності в Україні через прагнення до свободи: від Київської Русі до сучасності». Виділено поняття мужності в ракурсі сприйняття людини з інвалідністю в Україні (с. 39-50). Відокремлення українського етносу створило особливий погляд на проблематику інвалідності саме в Україні на основі етнічних особливостей нашого народу, що авторка характеризує як поняття «мужність свободи».

У підрозділі 1.3. «Погляд на проблематику інвалідності від філософії тоталітаризму до її подолання Паулем Тілліхом» розглянуто феномен мужності у XX столітті та знайдено відмінності у поглядах на інвалідність у Німеччині та СРСР (с. 50-55). Відокремлено та доведено, що тоталітарні держави поглинають феномен мужності особистості за рахунок мужності на благо суспільства. Доречно зауважено, що поняття «мужність» змінює свою полярність у роботі П. Тілліха з мужності у загальному розумінні до індивідуальної мужності кожної окремої людини у подоланні особистих екзистенціальних криз, таких, як відчай та страх (с. 55-60).

У підрозділі 1.4 «Визначення основних понять дослідження», Проаналізовано поняття «мужність», як прояв розумної волі у стані екзистенціальної межі для ствердження себе як особистості (с. 63). Усвідомлено поняття «особистість» - це людина, яка в процесі свого саморозвитку знаходить усвідомлену свободу волі, самодостатня, здатна вільно здійснювати соціальну рівноправну взаємодію, при цьому цінує свій внутрішній зміст, вміє самотрансцендуватися і розвиватися, тим самим реалізуючи свій потенціал через власне буття (с. 65); «ситуація інвалідності», яка усвідомлюється як «гранична ситуація», «ситуація межі», що пов'язана з фатумом та призводить до зміни її тіла, духу, викликаючи тривогу, відчай, страх (с. 66); «особистість з інвалідністю» як людина, яка не втратила якостей особистості у ситуації

інвалідності (с. 68). Деталізація визначень розкриває та характеризує подальші міркування та створюють константи в даному дослідженні. Відокремлення понять та їх визначення залишаються дискусійними, але складають діалогічну спрямованість та основу у даному дослідженні.

У підрозділі 1.5. «Вибір методології дослідження», створена мультиметодологічна база дослідження (с. 69-77). Методологія включає у себе як новітні методологічні підходи методології метаантропології Н. Хамітова, а також соціальної й культурної метаантропології С. Крилової, так і відомі ідеї й підходи С. К'єркегора, К. Ясперса, М. Гайдеггера, П. Тілліха. Поєднання методів дослідження та аналіз у різних напрямках створює об'ємну аргументовану базу, яка включає у себе: виміри буття, типи особистості, граничні ситуації, час. Це дозволяє дисертантці дослідити прояви мужності у ситуаціях, в яких особистість долає відчай, страх, самотність та аргументовано зробити висновки відносно стратегій подолання. Потрібно відзначити, що поєднання методології масштабне та цілком відображає прагнення дисертантки – досягнення справедливого відношення суспільства та соціальних змін для людей з інвалідністю.

Подальший аналіз приведений у другому розділі «Екзистенціальні виміри буття та типи особистості в контексті проблем людини з інвалідністю», присвячений дослідженню феноменів відчаю, страху та самотності, з якими зіштовхується людина у стані інвалідності (с. 81-160). Проаналізовані різні типи особистості за концепцією С. К'єркегора у різних вимірах буття згідно метаантропології Н. Хамітова. Розглянуто трансформацію цінностей та можливості подолання ситуації інвалідності як екзистенціальної кризи за допомогою мужності. Слід відмітити, що пошук рішення у різних ракурсах створює цікавий малюнок багатовимірності дослідження.

У підрозділі 2.1. «Феномени самотності та сорому в рамках вимушеної ізоляції людини у ситуації інвалідності», авторка визначає критерії

відчуженості людини з інвалідністю від суспільства. Дослідження та аналіз самотності у різних вимірах буття - буденному, граничному, метаграничному впливають та розкриваються у подальших міркуваннях (с. 83-91). Дисертантка відділяє сором як першопричину самотності та пропонує дослідити окремі види сорому, страху, відчаю у певних вимірах буття, у подальшому означеними кроками до подолання.

У підрозділі 2.2. «Шлях людини з інвалідністю типу «Естет» в граничній ситуації буденного буття» розгорнуто аналіз типу особистості «Естет» за С. К'еркегором у буденному вимірі в координатах метаантропології. Вводиться поняття «компенсаторного нігілізму», яке створює аргументований підхід до різних проявів поведінки та екзистенціальних криз людини типу «Естет» (с.100-127). Подібний аналіз дозволив дослідити прояви пасивності (с. 105-113), танатичності (с.113-120) та віктимності (с.120-127), як різновиди компенсаторного нігілізму, та створити дієві механізми з виходу з них.

У підрозділі 2.3. «Тип людини «Етик» в полі граничного буття і проблема інвалідності», досліджено феномени відчаю, страху у граничному бутті типу людини «Етик» (с. 127-160). Подолання екзистенціальних криз у граничному вимірі авторка визначає як генерацію «мужності бути собою». Дисертантка зазначає, що шлях до себе людини типу «Етик» пролягає між вибором буття перед небуттям в усвідомленій самотності для вирішення цього протиріччя. Слід визначити цікаве вирішення питання «мужність бути собою» завдяки прояву любові до себе, або, як зазначає цей шлях до персоналізації особистості авторка, «обмежений егоїзм» (с. 137-144). Потрібно визнати, що дискусія з приводу егоїзму, розгорнута у філософських кругах, досі не завершена, але аргументована база дослідниці та зміщення ракурсу з егоїзму до персоналізації, як інструменту турботи про себе в соціальному світі, переконлива та цілісна.

У підрозділі 2.4. «**Метаграничне буття та духовний шлях людини з інвалідністю**», дослідниця характеризує тип «духовно-релігійної особистості» та доводить, що самотність, відчай та страхи в цьому вимірі пов'язані лише з духовними цінностями, такими, як віра та дух, і засновані на критеріях прийняття людини світом (с.144-149). Слід визнати, що виділені критерії прийняття, такі як терпимість, толерантність та прияття, однозначно створить майбутні філософські дискурси та обговорення (с. 150-160). Але слід зазначити, що авторка відрізняє терпимість від толерантності та аргументовано вводить неологізм «прияття». Прияття, на думку автора, позначається як душевне та духовне ставлення особистості до себе та до світу в цілому, що дозволяє прияттю на метаграничному рівні бути найвищим критерієм прийняття Іншого (с. 158-160).

Позитивне враження складає **третій розділ «Людина з інвалідністю в сучасному соціокультурному просторі»**, де авторка не тільки визначає соціокультурні аспекти прийняття соціумом людини з інвалідністю, але і пропонує екзистенціально-емпіричну складову дослідження (с. 165-204).

У підрозділі 3.1. «**Нетиповість: філософський аспект реалізації людини з інвалідністю**», досліджено «нетиповість», як константу зовнішньої оцінки людини з інвалідністю (с. 165-169). Аргументовано доведено, що «нетиповість» долається агентською роллю та залученням людини з інвалідністю у різні суспільні види простору - урбаністичний, міжособистий, учбовий.

У підрозділі 3.2. «**Мужність бути частиною суспільства і культури в контексті інвалідності**», зазначається необхідність створювати зручне середовище для людини з інвалідністю, що є завданням гуманістичного суспільства не тільки заради «нетипових» людей, а і заради самого суспільства (с. 169-194). Слід визнати новації авторки в запропонованих прикладах, як безперечно доцільні в сучасних реаліях України.

У підрозділі 3.3. «Мужність бути собою: спів-буттєвість в житті та педагогіці людини з інвалідністю», розглянуто спів-творчий простір, який авторка позначає як трансцендуючий простір – простір зростання духу та духовності (с. 194-204). Такий погляд на залучення людини з інвалідністю у суспільство обумовлює залучення людини з інвалідністю у спів-буттєвість. Це доводить, що загальні стереотипи на інвалідність руйнуються, а досвід людини з інвалідністю, як досвід подолання граничної ситуації, є неоцінений у суспільстві. Переконлива аргументація авторки доводить необхідність користатись досвідом та мужністю такої людини на благо суспільства. Слід зазначити, що новітній погляд авторки може створити прецедент взаємовигідного існування здорової людини та людини з інвалідністю. Саме такий вид інклюзії за рахунок взаємовключення в буття Іншого, яке збагачує чуже буття своїм досвідом і створює спів-буттєвість, авторка позначає як «подвійна інклюзія».

У підрозділі 3.4. «Мужність подолання стереотипів в ситуації інвалідності: семантичні та екзистенціальні контексти», розглядаються контексти словосполучень «людина з особливими потребами» та «людини з обмеженими можливостями». Аргументовано доведено, що використання подібних словосполучень дискредитує людину з інвалідністю і створює патерни поведінки оточуючих, які заглиблюють екзистенціальну кризу людей з інвалідністю. Визначаємо інноваційну модель, запропоновану дисертанткою нового словосполучення «людина з особливими можливостями», яке долає стереотипи та руйнує непорозуміння ще на рівні визначень. Слід зазначити, що подібна модель словосполучення дійсно складається з більш розгорнутих понять та визначень, що впевнено може зайняти місце у повсякденній мові українців.

Загалом все вищенаведене дозволяє зробити висновок, що дисертаційне дослідження Н.О. Мринської є цілісним, завершеним та науково обґрунтованим.

Ступінь обґрунтованості нових наукових положень, висновків, сформульованих у дисертантки, є достатнім.

При цьому хочеться висловити деякі дискусійні положення щодо змісту дисертації, зробивши декілька побажань:

1. Позитивною рисою дисертації Н. Мринської є те, що для осягнення доволі складного предмету дослідження авторка використовує мультиметодологічний підхід. При цьому в подальших дослідженнях хотілося б більшої уваги до осмислення логіки поєднання різних методологічних підходів у цілісність і більш чіткого виділення головного.

2. Авторка відокремлює поняття терпимості та толерантності; більшість сучасних досліджень ґрунтується на синонімічності цих понять. Вважаю, що надалі слід більшою мірою розкрити причини й евристичну цінність такого підходу.

3. Подальше осмислення проблеми залучення людини з інвалідністю у суспільний простір в умовах глобалізації потребує включення більш широкого соціокультурного контексту, зокрема, осмислення ставлення до людини з інвалідністю у християнській, ісламській та буддійській культурах і цивілізаційних системах.

4. В одному з пунктів новизни дисертантка доволі коректно зазначає, що «на основі застосування методологічних стратегій метаантропології виведено три критерії прийняття людини з інвалідністю у соціокультурному просторі, які одночасно є рівнями розвитку гуманістичного ставлення до неї: терпимість, яка застосовується у буденному вимірі, толерантність – прийняття у граничному вимірі та прияття – прийняття у метаграничному вимірі» (с. 20). Хотілося б побажати авторці у подальших дослідженнях поруч з загальними принципами школи метаантропології більше задіяти підходи соціальної й культурної метаантропології. Це дасть можливість набуття нових евристичних результатів.

Зазначені зауваження мають дискусійний характер і не знижують якості дисертаційного дослідження, а лише підкреслюють необхідність подальшого розвитку та удосконалення наукових розвідок. Робота Н.О. Мринської є самостійною, цілісною та має важливе теоретичне та практичне значення. Матеріали дослідження важливі у відповідних розробках та доцільні до вивчення у філософській, психологічній, соціальних науках. Вони можуть складати підґрунтя до відповідних курсів та спецкурсів із філософської антропології, етики, соціальної філософії, філософії культури, психології.

Висновок. Дисертаційне дослідження Мринської Наталії Олександрівни містить методологічно обґрунтовані самостійні ідеї та висновки, що мають значну практичну цінність. Дисертаційна робота є цілісним, самостійним і логічно завершеним дослідженням з актуальної проблематики.

Враховуючи актуальність, новизну, значущість результатів дослідження для сучасної філософії й гуманітарного знання в цілому, можна зробити висновок, що дисертація «Мужність бути особистістю в ситуації інвалідності (екзистенціальні та соціокультурні аспекти)» заслуговує на позитивну оцінку та відповідає сучасним вимогам, а її авторка Мринська Наталія Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 «Філософія».

Доктор філософських наук, професор,

професор кафедри журналістики та реклами,

Державного торговельно-економічного університету

О.В. Добродум

Підпис Добродум О.В. засвідчую
Начальник відділу кадрів
П. Шевченко

